

УДК 94(476)+719:061.1(476)

АХОВА ВІЦЕБСКІХ ПМНІКАЎ ДАЎНІНЫ Ў ПАЧАТКУ ХХ СТАГОДДЗЯ

*канд. гіст. навук М.Я. КЛЕПІКАЎ
(Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт, Мінск)*

Вывучэнне і ахова помнікаў заўсёды былі пільнай неабходнасцю, таму што пабудова дзяржавы немагчыма без усведамлення ўсёй разнастайнасці культурна-гістарычнай спадчыны, без гістарычнай памяці. Праблема стварэння дзяржаўнай сістэмы па захаванню беларускіх помнікаў даўніны ў пачатку ХХ стагоддзя не была тэмай спецыяльных даследаванняў. Мэтай дадзенага даследавання з'яўляецца спроба прааналізаваць і ацаніць працу дзяржаўных органаў пачатку ХХ стагоддзя, якія ў той перыяд непасрэдна былі звязаны з рашэннем пытанняў аховы помнікаў гісторыі і культуры Беларусі. Пры даследаванні гэтай тэмы ўзнікае неабходнасць акцэнтаваць увагу на дзейнасці Віцебскай вучонай архіўнай камісіі, вядомага гістарычнага таварыства Віцебскай губерні. Пры напісанні дадзенага артыкула выкарыстоўваліся архіўныя матэрыялы, якія ўпершыню ўводзяцца ў навуковы зварот.

Уводзіны. Цікаваць да сваёй гісторыі з'яўляецца абавязковым законам развіцця, таму што культурная мінуўшчына непару́на звязана з сучасным. Праў быў А.І. Герцэн, калі казаў: «Паўней разумея мінулае, мы ўсведамляем сучаснае». Беражлівыя адносіны да помнікаў гісторыі і культуры, глыбокае іх вывучэнне, якое дазваляе даць праўдзівую ацэнку многім складаным гістарычным падзеям, з'яўляюцца адной з важнейшых састаўных частак жыцця грамадства. Добра ведаць культуру мінулага – азначае стаць багацей духоўна, адчуваць сябе часткай таго, што мы называем Радзімай. Як жа захоўваліся беларускія помнікі даўніны ў пачатку 20-х гадоў ХХ стагоддзя? Гэтае пытанне застаецца адным з нераспрацаваных у айчынным гісторыі.

Асноўная частка. У канцы XIX – пачатку ХХ стагоддзя ў беларускіх губернях, як і ва ўсёй Расійскай імперыі пачалі ўзнікаць навуковыя таварыствы, арганізацыі, камітэты і камісіі гісторыка-краязнаўчага напрамку. Павышэнне цікавасці да мясцовай гісторыі прывяло да больш глыбокага вывучэння помнікаў даўніны, да ўсведамлення неабходнасці захоўваць культурна-гістарычную спадчыну. У Віцебску, які быў да рэвалюцыі буйнейшым культурным цэнтрам у Беларусі, пытанне аб заснаванні археалагічнага таварыства было паднята мясцовым губернатарам яшчэ ў 1895 годзе. Таварыства павінна было, на думку ініцыятыўнай групы, «дакладна вызначыць рукапісныя, друкарскія, архітэктурныя і іншыя помнікі Паўночна-Заходняга краю і захаваць іх ад знішчэння» [1, с. 167]. Але ў той перыяд гэтае пытанне не было вырашана, не мела ніякіх вынікаў, таму што стварэнне археалагічнага таварыства лічылася «занадта сур'ёзнай справай». Між тым думка аб гэтым поўнасьцю не была забыта.

Разумеючы важнасць рэфармавання ўсіх арганізацыйных структур, звязаных з аховай помнікаў гісторыі і культуры, супрацоўнікі Міністэрства ўнутраных спраў і члены Археалагічнай камісіі займаліся ў той час актыўнымі пошукамі неабходных рашэнняў. У 1905 годзе спецыяльная міжведамасная камісія складала праект стварэння камітэта, у падначаленне якога былі б усе мясцовыя арганізацыі, якія мелі дачыненне да аховы помнікаў. Праект пад назвай «Асноўныя палажэнні» разглядаў магчымасць захоўвання гэтым камітэтам розных відаў помнікаў: архітэктурны, жывапісу і скульптуры, манументаў прыкладнога мастацтва, пісьма і друку, усіх помнікаў, каштоўных «па сваёй старажытнасці, мастацкай якасці і археалагічнаму ці гістарычнаму значэнню» [2, с. 27]. Але, як і раней, перавага ў справе па ахове помнікаў аддавалася складанню агульных збораў. У той час лічылася, што менавіта такі найбольш поўны збор з'яўляецца важнейшай формай аховы помнікаў даўніны. Але па сутнасці ён падмяняў заканадаўчыя акты па іх ахове. Адзінай заслугай праекта 1905 года было тое, што ўпершыню гаворка ішла пра неабходнасць стварэння цэнтральных і губернскіх органаў аховы старажытных помнікаў.

У гэты ж перыяд вялікую працу па ўратаванню помнікаў праводзілі архіўныя камісіі. Нажаль, яны існавалі далёка не ва ўсіх губернях. Археалагічны інстытут, занепакоены масавай гібеллю помнікаў даўніны, склікаў нараду губернскіх архівістаў, якая распрацавала новы праект палажэння, паводле якога губернатарам давалася права самастойна ствараць архіўныя камісіі. Права адбору матэрыялаў распаўсюджвалася цяпер не толькі на дзяржаўныя архівы, але таксама на архівы саслоўных і грамадскіх устаноў. Акрамя таго, згодна праекта, на камісіі ўскладалася ахова і разборка прыватных архіваў са згоды іх уладальнікаў, а таксама рэгістрацыя, апісанне і даследаванне старажытных рэчавых помнікаў. Гэты праект, як і праект «Асноўных палажэнняў», быў перададзены на абмеркаванне ў Дзяржаўную думу [2, с. 28].

У заходніх жа губернях тым часам пачынаюць стварацца мясцовыя губернскія архіўныя камісіі; 26 лютага 1909 года віцебскаму губернатару барону Б.Б. Гершаў-Флотаву было перададзена прашэнне аб

заснаванні ў губерні архіўнай камісіі. У дакуменце падкрэслівалася, што помнікі «не толькі не вывучаны да гэтага часу, але і ў большасці выпадкаў нават і не сабраны і невядомы вучоным» [5, спр. 159, арк. 32]. Прашэнне падпісалі 52 чалавекі, сярод якіх былі М.М. Багародзкі, В.С. Арсеньёў, М.Я. Нікіфароўскі, У.К. Стукаліч, У.А. Кадыгробаў і іншыя. І гэта падзейнічала. Ужо 31 мая было аб'яўлена пра стварэнне Віцебскай вучонай архіўнай камісіі. Першым яе старшынёй быў абраны саветнік губернскага праўлення Васіль Сяргеевіч Арсеньёў (1883 – 1947), адзін з ініцыятараў і галоўных стваральнікаў Камісіі. Гэта быў вельмі цікавы чалавек, які ўсё сваё жыццё прысвяціў гісторыі і генеалогіі, вывучэнню і захаванню помнікаў даўніны. Відаць, гэта было не выпадкова, таму што ён быў пляменнікам старшага захавальніка Збройнай палаты Маскоўскага Крамля Ю.В. Арсеньева, рускага гісторыка, прафесара Маскоўскага археалагічнага інстытута, вядомага спецыяліста па геральдыке. З дзіцячых гадоў Васіль Сяргеевіч Арсеньёў захапіўся гісторыяй, і хаця скончыў юрыдычны факультэт ліцэя ў памяць цэсарэвіча Мікалая ў Маскве, усё жыццё цікавіўся гэтай навукай. У час знаходжання ў Віцебску ён сабраў і выдаў дакументы і матэрыялы па гісторыі Віцебскай губерні, па гісторыі Айчыннай вайны 1812 года, а таксама шмат прац па генеалогіі і археаграфіі [6, с. 157].

Спачатку Камісія змяшчалася ў будынку губернскага праўлення, а потым ёй было перададзена адно з памяшканняў Віцебскага настаўніцкага інстытута па вуліцы Гогалеўскай. У пастаянны штат новай арганізацыі ўвайшлі восем чалавек [5, спр. 161, арк. 98]. А да канца 1910 года архіўная камісія налічвала ў сваім складзе ўжо 28 членаў-заснавальнікаў, 99 ганаровых і 325 правадзейных членаў, сярод якіх такія вядомыя вучоныя, як В.В. Ключоўскі, Я.Ф. Карскі, А.С. Лапа-Данілеўскі, П.П. Сямёнаў-Цяньшанскі, А.А. Шахматаў, Б.І. Эпімах-Шыпіла і іншыя. Трэба адзначыць, што пры камісіі адразу ж былі заснаваны архіў, бібліятэка і музей, якія намаганнямі мясцовых гісторыкаў і аматараў даўніны пачалі паступова папаўняцца. У хуткім часе ў гістарычным архіве налічвалася ўжо 314 спраў. Музейную экспазіцыю ўпрыгожвала цудоўная калекцыя з 1069 манет і 39 медалёў, а бібліятэка складалася з 3700 тамоў [3, с. 322].

У жніўні 1910 года замест В. Арсеньева, які пераехаў на дзяржаўную службу ў Тулу, старшынёй архіўнай камісіі быў абраны таварыш пракурора Віцебскага акруговага суда, Усевалад Антонавіч Кадыгробаў (1877 – пасля 1915), які таксама з'яўляўся ініцыятарам заснавання гэтага гістарычнага таварыства. Як і В. Арсеньёў, Усевалад Антонавіч скончыў юрыдычны факультэт і працаваў на гэтай ніве спачатку ў Віленскай акрузе, а потым – у Віцебскай. Акрамя пракурорскай дзейнасці, ён выкладаў заканадаўства ў Віцебскіх марыінскіх гімназіях. Але яшчэ ён быў захопленым краязнаўцам Віцебшчыны, таму яго і абралі старшынёй Камісіі. У.А. Кадыгробаў з'яўляўся ініцыятарам і арганізатарам узвядзення ў Віцебску і Барысаве помнікаў у гонар герояў Айчыннай вайны 1812 года, а таксама адкрыцця Віцебскага аддзялення Маскоўскага археалагічнага інстытута [7, с. 523]. Пасля сямі гадоў працы ў Віцебску У.А. Кадыгробаў палучыў новае прызначэнне – пракурорам Гродзенскага акружнага суда, таму ў 1912 годзе на пасаду старшыні Віцебскай вучонай архіўнай камісіі быў абраны дырэктар настаўніцкага інстытута Клаўдзій Іванавіч Ціхаміраў (1864 – 1929), гісторык-краязнавец.

Кнігі сходаў савета Віцебскай архіўнай камісіі даюць уяўленне пра шырыню пытанняў, рашэннем якіх займаліся члены гэтага таварыства: збор матэрыялаў аб помніках гісторыі і культуры, даследаванне курганоў і гарадзішчаў, арганізацыя рамонту і рэстаўрацыі архітэктурных шэдэўраў, складанне археалагічных карт і фотатэкі помнікаў даўніны, арганізацыя археалагічных экскурсій, пошукі архіўных матэрыялаў і шмат іншае. Каб насельніцтва мела ўяўленне пра значэнне помнікаў і не рабіла перашкод для іх аховы, камісія прыняла рашэнне аб выданні папулярнай брашуры пра помнікі старажытнасці і неабходнасці іх захавання [5, спр. 157, л. 5].

Яшчэ адным відам дзейнасці стала выданне кнігі пад назвай «Працы Віцебскай вучонай архіўнай камісіі». Першы том выйшаў ужо ў 1910 годзе і змяшчаў шмат цікавага. Напрыклад, у ім быў апублікаваны артыкул А.П. Сапунова пра «Чартэж» Віцебска 1664 года, у якім аўтар сапаставіў яго з пісьмовымі крыніцамі і ўпершыню разгледзіў гэты дакумент па найстаражытнай тапаграфіі Віцебска [8]. Другая кніга выйшла ўжо пад іншай назвай – «Полацка-Віцебская даўніна». Гэта было зроблена таму, што першы том «меў строга навуковы характар і для шырокай публікі як па зместу, так і па кошту быў цяжкадаступным» [5, спр. 157, арк. 6]. У названых выданнях друкаваліся даволі каштоўныя матэрыялы гісторыка-краязнаўчага характару, дакументы з мясцовых архіваў, успаміны іншаземцаў пра Беларусь, хронікі навуковага і грамадскага жыцця і г. д. Гэтыя артыкулы цікавы і па сённяшні дзень, таму што ўтрымліваюць інфармацыю старых дакументаў, якія былі страчаныя ў пазнейшыя часы. Выдадзена было ўсяго тры выпускі перыядычнага часопіса. Акрамя гэтых зборнікаў камісія выпусціла шэраг асобных выданняў сваіх супрацоўнікаў. Напрыклад, сярод іх быў артыкул, напісаны В. Арсеньевым, пра асабовы склад камісіі ў 1910 годзе. К. Змігродскій падрыхтаваў каталог манет і медалёў музея, а М. Мельнікава склала поўны каталог архіва [3, с. 323].

Па ініцыятыве архіўнай камісіі ў 1910 годзе быў адкрыты Віцебскі настаўніцкі інстытут, у якім дырэктарам пачаў працаваць К.І. Ціхаміраў. Вялікай заслугай членаў архіўнай камісіі з'явілася таксама стварэнне ў Віцебску аддзялення Маскоўскага археалагічнага інстытута. У дзень урачыстага адкрыцця 27 кастрычніка 1911 года прафесар інстытута М.Ф. Калеснікаў сказаў: «...цяпер ужо нашы бяспечныя скарбы ў выглядзе рознага роду помнікаў даўніны не будуць трапляць у замежныя музеі, а знойдуць цікавых даследчыкаў у сябе на Радзіме» [5, с. 158, арк. 11]. Колькасць слухачоў у 1911 годзе дасягала 90 чалавек. Спачатку аддзяленне мела два факультэты – археалагічны і археаграфічны, а потым з'явіўся трэці – гісторыі мастацтваў. Неабходна памятаць, што само паняцце «археалогія» ў той час не азначала навуку, якая звязана толькі з раскопкамі, а ўспрымалася значна шырэй. Археалогія з'яўлялася навукай пра помнікі гісторыі і культуры. Таму вельмі значна, што першая вышэйшая навучальная ўстанова па сваім профілі была цесна звязана з гісторыяй Беларусі, з яе старажытнымі помнікамі.

Аднак, нягледзячы на тое, што Віцебская вучоная архіўная камісія існавала ўжо два гады, яе статут так і не быў зацверджаны [5, с. 145, арк. 98]. Міністэрства ўнутраных спраў меркавала распрацаваць спецыяльны закон пра губернскія архіўныя камісіі, але толькі ў залежнасці ад асноўных палажэнняў праекта аб ахове помнікаў, які разглядаўся ў Дзяржаўнай думе. Навуковая грамадскасць выступаўла даволі рэзкія і радыкальныя папраўкі, накіраваныя фактычна не столькі супраць зместу праекта «Асноўных палажэнняў», колькі супраць яго стваральнікаў і заступнікаў – Міністэрства ўнутраных спраў і Сінода. За мінулае паўстагоддзе гэтае міністэрства, на думку грамадскасці, прадэманстравала поўную няздольнасць выканаць такую задачу. А супраць Сінода выступіла Маскоўскае археалагічнае таварыства, занепакоенае тым, што ў Смаленску епархіальнымі ўладамі былі распрададзены вельмі рэдкае экспанаты царкоўнага музея [2, с. 28].

Ухваліўшы неабходнасць закону аб ахове помнікаў, XIV археалагічны з'езд выказаў некалькі сур'ёзных заўваг, якія зводзіліся к патрабаванню абвясціць гісторыка-культурную спадчыну «грамадскай маёмасцю», дазволіць ураду прымусова адчужаць помнікі, забараніць іх вываз за межы дзяржавы. Крытыка праекта «Асноўных палажэнняў» прымусіла перагледзіць дакумент і ў 1911 годзе падрыхтаваць другі варыянт, які ўнеслі на разгляд III Дзяржаўнай думы [2, с. 28]. Вось чаму статут Віцебскай вучонай архіўнай камісіі часова не зацвердзілі. Аднак праца па захаванню культурна-гістарычнай спадчыны працягвалася.

У сувязі са 100-годдзем разгрому напалеонаўскай арміі начальнік штаба Віленскай ваеннай акругі аддаў распараджэнне аб устанавленні на месцах баёў памятных знакаў і аб рамонце ўжо існуючых помнікаў [4, с. 48418, арк. 1, 10]. Аналагічнай працай па ўшанаванню памяці герояў Айчыннай вайны 1812 года, па адшукванню брацкіх магіл і ўстанавленню помнікаў займалася і Віцебская вучоная архіўная камісія. Для гэтага быў створаны спецыяльны камітэт з 18 чалавек. На сабраныя сродкі ў Віцебску пабудавалі помнік у гонар герояў Айчыннай вайны. Капітул расійскіх ордэнаў выдзеліў са спецыяльных сродкаў 5 тысяч рублёў на рамонт Кульнеўскай царквы ў маёнтку Ільзьянберг Рэжыцкага павета Віцебскай губерні. Там па распараджэнню прадвадзіцеля дваранства І.І. Скварцова і з дапамогай супрацоўнікаў архіўнай камісіі быў створаны будаўнічы камітэт, які да 100-годдзя гібелі славуэтага генерала Я.П. Кульнева адрамантаваў царкву [4, с. 48413, арк. 13, 20].

К таму часу Віцебская вучоная архіўная камісія мела ўжо кантакты больш чым са 100 навуковымі ўстановамі Расіі і замежных краін. Інтэрэсы камісіі пастаянна пашыраліся. А таму пры ёй была створана спецыяльная камісія для разгляду архіўных спраў ва ўстановах, якая ў 1912 годзе паставіла сабе за мэту спыніць знішчэнне архіўных матэрыялаў. На пасяджэнні 16 лютага савет камісіі прызнаў, што выключнай задачай з'яўляецца не толькі прагляд вопісаў спраў, якія падлягалі знішчэнню, але і азнаямленне з кожнай справай. Прычым па рашэнню савета ўсе справы, якія мелі гістарычнае, этнаграфічнае і іншае навуковае значэнне, падлягалі захаванню ў архіве камісіі [5, с. 157, арк. 19].

Па просьбе асобай камісіі Рускага гістарычнага таварыства ў сакавіку 1912 года Віцебская архіўная камісія прыступіла да збору звестак пра стан мясцовых ведамасных архіваў. Ужо ў чэрвені такія звесткі былі сабраныя і сістэматызаваныя. Тады выявілася, што архівы ў павятовых гарадах у большасці выпадкаў размяшчаліся ў падвальных памяшканнях і на гарышчах. Архіўныя справы захоўваліся амаль што без нагляду, шмат з іх было знішчана мышамі і згніла ад сырасці [5, с. 157, арк. 25]. Архівы губернскіх устаноў захоўваліся ў лепшых умовах, але і тут была небяспека страціць шматлікія архіўныя фонды. Асабліва сумным было становішча архіва Кантрольнай палаты. Частка яго змяшчалася ў павеці. Паперы былі ў поўным беспарадку і без усякіх вопісаў. У такім жа стане знаходзіўся і архіў пры гарадскім паліцэйскім упраўленні. Праглядаючы вопісы спраў, якія падлягалі знішчэнню, члены камісіі адбіралі найбольш каштоўныя, на іх думку, дакументы для пастаяннага захоўвання. З іх фарміраваўся архіў камісіі. Абмеркаваўшы стан губернскіх архіваў, савет Віцебскай вучонай архіўнай камісіі паставіў хадайнічаць праз Рускае гістарычнае таварыства аб асігнаванні неабходных сродкаў (да 10 тыс. рублёў)

на куплю зямельнага ўчастка і ўзвядзенне будынка гістарычнага архіва [5, спр. 157, арк. 27]. Нажаль, хадайніцтва засталася без адказу.

У той жа час архіўная камісія звярнулася да ўсіх дзяржаўных устаноў і прыватных асоб з просьбай паведамляць ёй пра любыя помнікі гісторыі і культуры Віцебскай губерні і, па магчымасці, дасылаць іх у музей. Камісія кіравалася першым параграфам свайго статута, у якім гаварылася, што адной з галоўных мэт яе працы з'яўляецца «адшуканне, даследаванне, апісанне і збіранне помнікаў мясцовай старажытнасці, раскопкі, навуковыя экскурсіі і іншыя спосабы пошуку матэрыялаў па гісторыі, археалогіі і этнаграфіі Віцебскага краю» [5, спр. 145, арк. 129]. Нажаль, на гэтыя мэты сродкаў не хапала. Яшчэ ў 1908 годзе з'езд прадстаўнікоў архіўных камісій пастанавіў хадайнічаць аб асігнаванні кожнай камісіі па 2 тысячы рублёў у год. Пры разглядзе ў Дзяржаўнай думе законапраекта пра архівы гэтае пытанне было ўвязана з агульным законапраектам аб ахове старажытнасцяў у Расіі. Архіўным камісіям выдаткавалі толькі па 200 рублёў штогод [5, спр. 145, арк. 204].

Яшчэ адной перашкодай у рабоце Віцебскай вучонай архіўнай камісіі была адсутнасць сваіх памяшканняў для гістарычнага архіва, археалагічнай калекцыі і бібліятэкі. Уся маёмасць камісіі з кастрычніка 1910 года размяшчалася ў настаўніцкім інстытуце – спачатку ў асобным пакоі, а потым у настаўніцкай і прыёмнай. Зразумела, такія ўмовы ўскладнялі працу. На адным з пасяджэнняў было падкрэслена, што «ўсе службовыя асобы... выконваюць сваю працу... бясплатна ў свой вольны час» [5, спр. 157, арк. 42].

Тым часам Рускае гістарычнае таварыства на працягу 1912 – 1913 гадоў збірала інфармацыю пра становішча архіваў па губернях. Сабраныя звесткі зноў пацвердзілі карціну іх паступовай пагібелі. Таму гістарычнае таварыства атрымала ў 1914 годзе дазвол на правядзенне з'езда прадстаўнікоў архіўных камісій. Дэпутатам ад віцебскіх архівістаў быў накіраваны К.І. Ціхаміраў [5, спр. 157, арк. 45]. У сваёй прамове перад дэлегатамі ён скардзіўся, што з-за адсутнасці належнага памяшкання камісія не магла прыняць у свой архіў вельмі важныя дакументы. А калі гаворка зайшла пра ўплыў на ведамасныя архівы, ён сказаў: «Якую-небудзь ініцыятыву для аховы архіва праявіць я не маю ніякага права, таму што ў тых узаконеннях, якія вызначаюць дзейнасць архіўных камісій, нідзе не сказана, каб мы маглі рэвізаваць, маглі мець якую-небудзь уласную ініцыятыву» [9, с. 44]. Адны з дэлегатаў з'езда прапанавалі ператварыць Асобную камісію гістарычнага таварыства ў пастаянны орган аб'яднання і кіраўніцтва дзейнасцю ўсіх вучоных архіўных камісій, а другія – звярнуцца да вярхоўнай улады з просьбай прыняць архіўныя камісіі пад сваю апеку. Сапраўдную рэформу з'езд адкладаў на доўгі час. Вынікам стала толькі ўмацаванне матэрыяльнай базы камісій. Урад унёс у Дзяржаўную думу законапраект аб давадзенні казённай субсідыі да 3 тысяч рублёў і для зацверджання гэтага пачаў выплачваць камісіям 2 тысячы рублёў штогод [5, спр. 157, арк. 48, 49].

Але ў 1914 годзе пачалася першая сусветная вайна, якая нанесла вялікія страты помнікам гісторыі і культуры Беларусі. Адны загінулі падчас баёў, другія незваротна прапалі ў перыяд варожай акупацыі, або пры эвакуацыі. У 1915 годзе Віцебская вучонай архіўная камісія ўзгадніла з губернатарам пытанне пра перадачу ёй двух памяшканняў пры архіве губернскага праўлення. Быў нават складзены каштарыс на рамонт. Але ў канцы ліпеня ўсе працы спыніліся па распараджэнню губернскай улады ў сувязі з тым, што ў гэтых памяшканнях пачалі размяшчаць вайсковыя архівы, якія эвакуіравалі з Вільні і Дзвінска. А ў жніўні архіўная камісія вымушана была пакінуць і будынак настаўніцкага інстытута, таму што ў ім размясціўся штаб Дзвінскай вайскавай акругі. Бібліятэчныя і архіўныя шафы былі пакінуты на месцы, але карыстацца імі было немагчыма. Археалагічныя калекцыі былі пакладзены ў скрыні [5, спр. 157, арк. 75, 77]. Уся праца архіўнай камісіі па збору, вывучэнні і ахове помнікаў спынілася. Аднавіць яе ў бліжэйшы час не выпадала, таму што частку яе найбольш актыўных працаўнікоў прызвалі ў войска.

Пасля лютаўскай рэвалюцыі ў канцы сакавіка 1917 года ў Віцебску быў створаны грамадскі камітэт па ахове помнікаў даўніны, у склад якога Віцебская вучонай архіўная камісія дэлегавала свайго прадстаўніка. Нажаль, намі не выяўлена ніякіх дакументаў, якія б сведчылі пра актыўную працу названага камітэта. Вядома, што ў 1919 годзе ў сувязі са стварэннем губернскага архіўнага ўпраўлення Віцебская вучонай архіўная камісія была ліквідавана, а яе музей, гістарычны архіў і бібліятэка перададзены Віцебскаму аддзяленню Маскоўскага археалагічнага інстытута.

Заклучэнне. У пачатку XX стагоддзя спецыяльная міжведамасная камісія склала праект стварэння камітэта, у падначаленні якога былі б усе мясцовыя арганізацыі, якія мелі дачыненне да аховы помнікаў. Праект разглядаў магчымасць захоўвання гэтым камітэтам розных відаў помнікаў: архітэктуры, жывапісу і скульптуры, пісьма, друку і г. д. Перавага ў справе па ахове помнікаў аддавалася складанню агульных збораў. У той час лічылася, што менавіта такі найбольш поўны збор з'яўляецца важнейшай формай аховы помнікаў даўніны. Упершыню гаворка ішла пра неабходнасць стварэння цэнтральных і губернскіх органаў аховы старажытных помнікаў. Але гэтае пытанне так і не было вырашана да 1914 года, калі пачалася першая сусветная вайна.

Аднак усе гэтыя гады ў Віцебску, які быў да рэвалюцыі буйнейшым культурным цэнтрам у Беларусі, працавала Віцебская вучоная архіўная камісія. Гэтае гістарычнае таварыства Віцебскай губерні, якое праіснавала да 1919 года, шмат чаго зрабіла па ахове беларускіх помнікаў гісторыі і культуры, па вывучэнню і папулярызацыі гісторыі роднага краю, па збіранню прадметаў старажытнасці, правядзенню археалагічных раскопак, а таксама па збору і вывучэнню старадаўніх рукапісаў і дакументаў.

ЛІТАРАТУРА

1. Алексеев, Л.В. Археология и краеведение Беларуси XVI в. – 30-е годы XX в. / Л.В. Алексеев; под ред. Б.А. Рыбакова. – Минск: Беларус. навука, 1996. – 206 с.
2. Жуков, Ю.Н. Становление и деятельность советских органов охраны памятников истории и культуры, 1917 – 1920 / Ю.Н. Жуков. – М.: Наука, 1989. – 304 с.
3. Камінскі, М.І. Віцебская вучоная архіўная камісія / М.І. Камінскі // Энцыклапедыя гісторыі Беларусі: у 6 т. / рэдкал.: Б.І. Сачанка (гал. рэд.) [і інш.]. – Мінск: БелЭн, 1993 – 2003. – Т. 2: Беліцк – Гімн. – Мінск: БелЭн, 1994. – С. 322 – 323.
4. Нацыянальны гістарычны архіў Беларусі (НГАБ). – Фонд 1430. – Воп. 1. Канцылярыя Віцебскага грамадзянскага губернатара.
5. НГАБ. – Фонд 2771. – Воп. 1. Віцебская вучоная архіўная камісія.
6. Падліпскі, А.М. Арсеньёў Васіль Сяргеевіч / А.М. Падліпскі // Энцыклапедыя гісторыі Беларусі: у 6 т. / рэдкал.: Б.І. Сачанка (гал. рэд.) [і інш.]. – Мінск: БелЭн, 1993 – 2003. – Т. 1: А – Беліца. – БелЭн, 1993. – С. 157.
7. Падліпскі, А.М. Кадыгробаў Усевалад Антонавіч / А.М. Падліпскі // Энцыклапедыя гісторыі Беларусі: у 6 т. / рэдкал.: Б.І. Сачанка (гал. рэд.) [і інш.]. – Мінск: БелЭн, 1993 – 2003. – Т. 3: Гімназіі – Кадэнцыя. – БелЭн, 1996. – С. 523.
8. Сапунов, А.П. «Чертеж» гор. Витебска 1664 г. / А.П. Сапунов // Труды Витебской учёной архивной комиссии. – Кн. 1: Витебск, 1910. – С. 1 – 27.
9. Шумейка, М. «... захавайшы для нашчадкаў» / М. Шумейка // Беларуская мінуўшчына. Гісторыка-публіцыстычны часопіс. – 1995. – № 6. – С. 44 – 45.

Паступіў 31.08.2009

CUSTODY OF VITEBSK MONUMENTS OF ANTIQUITY IN THE BEGINNING OF XX CENTURY

Study and custody of monuments are of special necessity, and the State building is impossible without understanding of the variety of cultural and historic heritage, without the historical memory. The problem of organizing the state system of custody of Belarusian monuments of antiquity in the beginning of XX century hasn't been the theme of special research yet. The aim of the article is to analyze and evaluate the work of the administration in the beginning of XX century, solving the problems of custody of the monuments of history and culture of Belarus. While studying the topic we need to draw attention to the activity of the Vitebsk Scientific Archive Committee, a well-known historic association of Vitebsk region. The article includes archive recordings for first time added to the scientific research.